
Оригинални научни рад

Др Драјан Новаковић

UDK: 32(497.1)"1945/4994":28;323.1(=18)(497.11)"1945/1991"

Министарство вера, Београд

28.(497.1)"1945/1991"

ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРИВАЊА АЛБАНСКИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

*Усвошћивање албанске доминације над Исламском заједницом у
Социјалистичкој Југославији¹*

Увод

Урушавање социјалистичког друштвеног поретка на крају XX века Социјалистичка Југославија дочекала је без јединствене партије, која је деценијама представљала кохезиони фактор, и оптерећена бројним националним и економским проблемима. Заједничка држава Јужних Словена распала се после седамдесет година у суровом грађанском рату, а на историјској сцени појавиле су се нове државе којима је територијални суверенитет признат у оквиру ранијих административних републичких граница. Недавним референдумом и међународним признањем угашена је Државна заједница и мапи Европе прикључена Црна Гора као независна држава. Преостало је решавање проблема Косова и Метохије, а поруче које се упућују из међународних центара моћи наговештавају да ће се наредних месеци предузети одлучне мере ради реализовања плана о условној независности, односно почетку процеса

¹ Спремљено у оквиру пројекта *Религија у програмима политичких партија* (149006D), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

одвајања јужне Покрајине од Србије, чиме би се у пракси потврдиле прогнозе појединих политичких аналитичара да се тим чином завршава процес разградње Социјалистичке Југославије.

Новоусвојени Устав и плебисцитарна подршка народа представљају велики подстицај српској политичкој и интелектуалној елити да уложи додатни напор и ненаклоњеној међународној заједници пруже објективне податке да је великоалбански пројекат, захваљујући пажљиво одабраној стратегији, подршци моћних лобистичких група и крупним грешкама српске политике, од територијално-националног претворен у демократско питање чије решење треба тражити у оквиру стандарда постављених од ОЕБС-а и Савета Европе. Остајући доследни у ставу да се сваки проблем посматра као независан и изван историјског контекста, одлучујући чиниоци савремених међународних односа игноришу болна искуства фашистичко-нацистичког преуређења Балкана током Другог светског рата, злодела Албанаца и припадника фашистичке дивизије „Скендер бег“ над српским живљем, формирање „Balli kombetara“ новембра 1942. године, идеологију Друге призренске лиге основане септембра 1943. године, закључке Бујанске конференције из децембра 1943. године, оружану побуну Албанаца у Дреници и успостављање војне управе на Косову и Метохији почетком 1945. године, као и више пута понављане жестоке демонстрације током трајања Социјалистичке Југославије са захтевом да се Покрајина конституише као Република.

Настојања Србије да сузбије сецесионистички покрет и оружану побуну на својој територији проглашена су за прекомерну употребу силе и кршење људских права и послужила као оправдање најмоћнијој војној алијанси да без сагласности Уједињених нација предузме у историји незабележено бомбардовање територије једне суверене државе. Успостављена резолуцијом Савета безбедности УН, међународна управа је, игноришући положај и трагичну судбину прогнаног српског и другог неалбанског становништва, сконцентрирала своју енергију на решавање статуса Косова и Метохије настојећи да независношћу тог дела Србије трајно легитимише незаконито бомбардовање и омогући САД да се, упркос војним акцијама у Авганистану и Ираку, представи као пријатељ и покровитељ једне нове у основи исламске државе.

Суочена са изазовом, демократска власт Србије и Српска православна црква уложили су у последње две године огромне напоре да унапред припремљеном међународном јавном мњењу и центрима у којима се креира глобална политика укажу на недопустиву праксу да се због решавања мањинског питања разбија територијални суверенитет државе. Тешко и споро пробија се истина да међународна заједница у Европи формира државу са доминантним исламским становништвом, које ће у погодном тренутку из тактичких разлога прихваћени концепт западне демократије заменити по-

ретком заснованим на исламу. Подржавајући албански национални пројект најмоћнија држава света игнорише трагична искуства терористичких напада на Њујорк и Вашингтон и угрожава сопствену безбедност, јер је сасвим извесно да ће народ без демократских традиција и држава без утемељених институција постати упориште различитих фундаменталистичких организација и група под чијим утицајем су напади током мартовских немира 2004. године усмеравани првенствено на објекте Српске православне цркве са циљем да се потпуно униште докази о хришћанском карактеру Косова и Метохије.

Изнета теза о могућем опредељењу Албанаца за исламски концепт државе и укупном односу те националне заједнице према религији није довољно истражено питање и током постојања Социјалистичке Југославије већина научника и политичара заступала је став да је изложеност младих генерација утицају Албанске партије рада, проналажење узора у држави на чијем челу је био Енвер Хоџа и демонстрације са позиција великоалбанског национализма довела до потпуне атеизације Албанаца у Југославији и онемогућила Исламској заједници да се активније укључи и допринесе спречавању исељавања Срба са Косова и Метохије. Одступајући од општеприхваћених ставова, проф. др Мирољуб Јевтић принципијелно је иступио са тезом да ислам представља неодвојиви део колективне свести Албанаца и да постоји директна повезаност између национализма и религије код припадника те заједнице: „Аутор ових редова мисли да је одговор у следећем: висока верска свест и исламски начин живота су се тако манифестовали да је свака манифестација шиптарског национализма за последицу имала ширење културе шиптарске нације која је неодвојиво везана за ислам, тако да би све оно што је представљало победу великошиптарске идеје уствари представљало победу ислама“.² Успешно прикривана веза са исламом представљала је само један део стратегије југословенских Албанаца, док ће други, нејнепосредније испољен кроз институционално успостављање контроле над моћном и чврсто организованим Исламском заједницом у Социјалистичкој Југославији ради реализовања постављених националних циљева, бити предмет овог рада.

Консолидовање рада Исламске заједнице њосле Друјої свејскої раїа

Завршетак Другог светског рата и ослобођење земље Исламска верска заједница у тадашњој Југославији дочекала је у потпуном организационом растројству. Закон о неважности правних прописа, донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, ставио је ван снаге Закон о Исламској верској заједници, Устав ИВЗ, као и остала нормативна акта, која су регулисала унутрашњу организацију и сва друга питања од важности за

² М. Јевтић, *Шийитари и ислам*, Графомотајица, Прњавор, 1995. година, страна 103.

нормално функционисање верске заједнице. Захваљујући помоћи државних органа, расписани су и спроведени избори за све органе ИВЗ на подручју НР Босне и Херцеговине, НР Србије, НР Македоније, НР Црне Горе и АО Косово и Метохија. Избори су одржани уз велике тешкоће због неажурних бирачких спискова, несналажења нижих органа и сметњи појединих утицајних припадника ИВЗ неспремних да прихвате нову власт и исказану жељу већег дела ИВЗ да консолидује и уреди односе са државом.

Прва седница Врховног вакуфског сабора, на којој је успостављена вертикална организација ИВЗ, одржана је 26. и 27. августа 1947. године у Сарајеву. Усвојен је Устав ИВЗ и по његовим одредбама за новог реис ул улему изабран Ибрахим Фејић и чланови Врховног исламског старешинства. Предаја меншуре новоизабраном реису, обављена је 12. септембра 1947. године у Гази Хусревбеговој џамији.³ Успостављену организацију карактерисало је јединство ИВЗ на територији целе Југославије и формирање републичких тела према федеративном устројству нове државе.⁴ Конституисање републичких органа пратиле су многобројне тешкоће, које су савладане захваљујући великом ангажовању врховних органа. Вакуфски сабори република донели су већину потребних нормативних аката, за секторе верског живота, пренете новим Уставом на републичке организације ИВЗ.⁵

Односи успостављени Уставом из 1947. године и значајне турске мањине на Космету и Македонији, које су по традицији биле више укључене у руководећа тела Исламске верске заједнице, омогућавали су муслиманима словенског порекла да више година после рата контролишу врховне органе и одлучујуће утичу на политику верске заједнице. Таквом односу снага доприносила је велика заосталост албанских маса и полуписмени и административно неспремни имамски кадар. Албанцима је предстојао дуготрајан и сложени процес унутрашње организационе и кадровске консолидације, тако да су прихватили улогу шутљиве мањине, која је без противљења гласала за избор прва три послератна врховна поглавара и најважније одлуке врховних органа.⁶

³ Некоји подаци о раду Врховног исламског старешинства у ФНРЈ, Гласник Врховног исламског старешинства, Сарајево, 1951/1-3, страна 67-75. Реис ул улема И. Фејић поднео је оставку на високу дужност 30. октобра 1957. године због болести.

⁴ Гласник ВИС-а, 1950/1-3, страна 70-71.

⁵ Вакуфски сабор за Србију имао је 37, а Саборски одбор четири члана. Председник Старешинства за Србију био је Бајрам Агани. Седиште тих органа било је у Приштини. Видети, Гласник ВИС-а, 1950/4-7, страна 189-192 и Архив Југославије, Савезна комисија за верска питања, 144-4-84, Архив Србије, Земаљска комисија за верска питања НРС, Г-21, Ф-7.

⁶ После И. Фејића за врховног поглавара изабран је 15. новембра 1957. године Сулејман Кемура. Видети, Гласник ВИС-а, 1958/1-2, страна 1-129. Смрћу реис ул улеме С. Кемура 19. јануара 1975. године на упражњено

**Ус̄тавне ѿромене у функцији ус̄ос̄тављања доминације
Албанаца у врховним ор̄анима Исламске заједнице**

Усавршавајући своју унутрашњу организацију Исламска заједница је на специфичан начин понављала неке грешке тадашње државе, чија је уставна и друга решења доследно примењивала. Вршећи измене Устава ради прилагођавања новим условима живота, Исламска заједница је, за разлику од државе, централизовала одлучивање и финансијска средства, али је постепено мењала састав Врховног сабора и Врховног исламског старешинства, који су доносили све одлуке битне за успешно функционисање заједнице. Устав усвојен 1969. године, који је важио скоро до краја СФРЈ, предвидео је да у Врховни сабор БиХ, Хрватска и Словенија делегирају 13, Србија 12, Македонија 7 и Црна Гора 3 члана. Пратећи персонални састав Врховног сабора за време важења тог Устава, могу се уочити извесне правилности. Првих година са саборског подручја БиХ, Хрватске и Словеније бирани су само Муслимани, из Србије Албанци, али и знатан број Муслимана, из Црне Горе једни и други, а из Македоније Албанци и понекад Турци. Протеком времена, које је обележио стабилизација наталитет муслиманског народа, експанзивна популациона политика албанске мањине, готово окончан процес исељавања етничких Турака из Македоније и са Космета и постепено потискивање Муслимана са изборних листа у Србији и Црној Гори, са сваким новим изборима у врховне органе делегиран је све већи број Албанаца. Истим Уставом утврђена је и суштинска неравнотежа у заступљености Муслимана у односу на Албанце у саставу Врховног старешинства. Највише извршно и оперативно тело верске заједнице чинили су реис ул улема, сви председници републичких старешинстава и шест чланова, које Врховни сабор изабере из свог састава.⁷ После извршених избора, највиши извршни орган ИЗ имао је у свом саставу од 10 чланова 7 Албанаца (председници старешинстава у Србији, Македонији и Црној Гори, који су по положају постојали чланови ВИС-а, били су Албанци, остала четири изабрао је Врховни сабор захваљујући мајоризацији Албанаца у том телу) и 3 Муслимана (реис ул улема, председник Старешинства ИЗ у БиХ и један члан Врховног сабора).

Реално је било очекивати да албанска већина у промењеним условима захтева децентрализацију Исламске заједнице и већа права републичким саборима, али понашање и даље карактерише лојалност и настојање да се неким неодмереним поступцима не доведе у питање примат Муслимана, који су још

место врховног поглавара изабран је 22. марта 1975. године Наим Хаџиабдић. Видети, *Гласник ВИС-а*, 1975/3-4, страна 101-139; 1975/5-6, страна 203-263.

⁷ *Ус̄тав Исламске верске заједнице у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији*, *Гласник ВИС-а*, 1970/1-2, страна 35-48.

доминирали знањем и организационим способностима. Непријатељске демонстрације на Косову и Метохији, мере државних органа да се консолидује политичко-безбедносна ситуација и континуирани притисци на руководство ИЗ у Србији за веће ангажовање на спречавању исељавања српског народа из Покрајине, додатно су допринели да албанска већина у врховним органима и даље буде пасивна и својим понашањем не доводи у питање функционисање и утврђену политику ИЗ.⁸ Републичке организације у Србији и Македонији користиле су тај период да школовањем кадрова у земљи и иностранству стално побољшавају квалификациону структуру верских службеника и усавршавају унутрашњу организацију и административно пословање.

Доминација Албанаца у врховним органима ИЗ била је годинама својеврсна табу тема за све структуре верске заједнице. Исламска штампа није објавила ниједан текст о том проблему, а кооперативност албанских делегата онемогућавала је изношење или разматрање тог питања на неком од форума ИЗ. Значајан број функционера и теолога из муслиманске нације односио се са потцењивањем и великом дозом ароганције према Албанцима, тако да нису са пуном озбиљношћу сагледавали ни анализирали опасности по будућност заједнице контролисане од једне етничке скупине.⁹ Куранске одредбе о братству свих исламских верника и игнорисању националних посебности, којих се доследно придржавало руководство из редова Муслимана, додатно су допринеле да се избегне суочавање са реалношћу. Уместо Муслимана, прве приговоре на ограничену могућност да утичу на креирање политике централних органа исказали су Албанци. Председник Старешинства ИЗ за Републику Србију Исмаил Хакија, у разговору са тадашњим председником Комисије СИВ-а за односе са верским заједницама, истакао је да није задовољан сарадњом са Врховним старешинством, због централизације финансијских средства и вођења политике, која генерално не узима у обзир

⁸ Видети, Д. Новаковић, *Сјав Исламске заједнице према догађајима на Косову и Метохији од 1981. до 1991. године*, публикација *Срби на Косову и у Метохији*, САНУ, Одељење друштвених наука, књига 26, страна 311-331.

⁹ Односи између две доминантне етничке групе, које су чиниле главнину верника ИЗ у тадашњој Југославији, били су у основи коректни, али су добри познаваоци прилика, међу којима су били и представници комисија за односе са верским заједницама, имали често прилику да од функционера ИЗ из редова Муслимана чују различите изјава о укупним способностима Албанаца. Наводимо мишљење Х. Мујића и Ф. Шете: „Сасвим је извесно да је већи део руководства Исламске заједнице из редова те народности лоше школован у Приштини, да не располажу већим организационим ни административним способностима и да су студије у иностранству завршавали уз велике привилегије. Оптерећени су својом нацијом што је у супротности са општеприхваћеним исламским принципима. Међутим, они имају јасан политички циљ и да би га остварили неће бирати средства“, *Информација о најновијим крешањима у Исламској заједници у СФРЈ*, настала на основу разговора са реис ул улемом 21. 3. 1988. године. Размотрена и усвојена на седници Комисије Србије 15. 6. 1988. године, страна 7. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

специфичне интересе појединих републичких организација.¹⁰ Исти проблем покренут је и у разговору незадовољних имама са тадашњим чланом Председништва СФРЈ Фадилџом Хоџом 1984. године: „Ми имамо Врховно старешинство у Сарајеву у коме су традиционално заступљени босански муслимани, немамо ништа против, нипошто, у сваком погледу смо збратимљени; међутим, не желимо да прихватимо да су кадровски способнији од нас. И ми имамо магистара, а и оних који ће докторирати, можда ће за месец дана један хоџа постати доктор теолошких наука“.¹¹ Наведену оцену изнео је имам, који је на разговор дошао да изрази протест због рада и политике председника Старешинства ИЗ за Србију Јетиша Бајрамија, тако да није могао познавати укупну ситуацију у ИЗ, већ контролисану од његових сународника.

Суптилност деловања Албанаца у оквиру Исламске заједнице нису правремено училе и регистровале увек опрезне комисије за односе са верским заједницама. Проучавајући записнике, разне анализе, информације, а посебно годишње извештаје о раду Савезне, неких републичких и покрајинских комисија, може се наћи много препорука, па и захтева, упућених врховним органима ИЗ да на одговарајући начин помогну административно и кадровско учвршћивање организација у Србији, Македонији и Црној Гори. Као карактеристичан наводимо став председника Савезне комисије из 1978. године: „Даље се Вукасовић интересовао о раду редовне годишње сједнице Врховног старјешинства на којој ће бити усвојене неке допуне Устава Исламске заједнице у СФРЈ. Посебно се интересовао да ли ће нове допуне Устава омогућити равноправну заступљеност исламских вјерника са подручја СР Македоније и САП Косово у професионалном саставу врховних органа Исламске заједнице, чије је сједиште у Сарајеву. Вукасовић је напоменуо да је питање унутрашње организације Исламске заједнице њихова ствар, али је сугерирао да воде рачуна о општим односима и равноправној заступљености народа и народности у Југославији. Из тих разлога, рекао је Вукасовић, не би ваљало да се вјерници албанске народности осјете запостављени у Исламској заједници у СФРЈ“.¹² Усаглашен рад врховних органа и најчешће једногласно доношење одлука, о чему су постајале веродостојне информације, допринели су да и

¹⁰ *Забелешка о разговору друџа Милана Вукасовића, члана Савезног извршног већа и председника Комисије СИБ-а за односе са верским заједницама са представницима Исламске заједнице у СР Србији са седиштем у Приштини 27. марта 1978. године*, страна 3. Примерак се налази у Архиву Савезне комисије.

¹¹ *Магнетофонски снимак разговора друџова: Фадилџа Хоџе, члана Председништва СФРЈ, Имера Пуље, председника Извршног већа Скупштине САП Косова и Рефика Ајаја, члана Извршног већа и председника Комисије Извршног већа за верска питања са представницима Исламске верске заједнице (имамима), обављеној 30. марта 1984. године у Приштини*, страна 4. Примерак се налази у Архиву Министарства вера.

¹² *Забилешка о разговорима члана СИБ-а и председника Комисије СИБ-а за односе са вјерским заједницама Милана Вукасовића, са Реис-ул-улемом, поглаваром Исламске заједнице у СФРЈ, у СИБ-у, 29. 3. 1978. године*, страна 3. Примерак се налази у Архиву Министарства вера.

Комисија Србије у више опширних анализа рађених од 1978. године не уочи тај проблем и на његове могуће негативне последице скрене пажњу врховним поглаварима са којима су одржавани редовни контакти.¹³

Доминацији албанског фактора у врховним органима ИЗ значајно је допринео и утицајни исламски теолог др Ахмед Смајловић, док је вршио дужност председника Старешинства ИЗ за БиХ, Хрватску и Словенију. Припремајући свој избор на највишу функцију у оквиру верске заједнице, стално је повлађивао Албанцима, прихватао њихове захтеве или правио компромисе на штету својих сународника.¹⁴ Реис ул улема Наим Хаџиабдић обављао је годинама функцију у сенци А. Смајловића, тако да после његовог смењивања 1985. године није могао да промени већ успостављене односе. Високи функционер ИЗ у СФРЈ београдски муфтија Хамдија Јусуфспахић, живећи и радећи у Србији и непосредно сарађујући са Албанцима, на време је идентификовао њихове намере и годинама се безуспешно борио против албанизације Исламске заједнице. Због таквих ставова муфтија је био стална сметња Албанцима у руководству ИЗ. Годинама су безуспешно покушавали да га смени, тражили грешке у пословању, укидали плату, изједначавали муфтијство у главном граду са најбезначајнијим одбором на Косову и најчешће успешно спречавали његов избор у врховне, а посебно републичке органе.¹⁵

¹³ Видети материјале Комисије Србије, *Нека питања деловања Исламске заједнице на подручју уже Србије и Војводине*, октобар 1979. године; *Нека актуелна питања у деловању Исламске заједнице у СР Србији*, 1982. година; *Нека актуелна питања деловања ислама у свету и Исламске заједнице у СР Србији*, јун 1984. година; *Информација о неким актуелним догађајима у Исламској заједници*, март 1985. година; *Анализа појава у раду Исламске заједнице у неким општинама у СР Србији*, септембар 1985. година; *Анализа актуелних кретања у Исламској заједници у СР Србији*, август 1987. година и *Информација о најновијим кретањима у Исламској заједници у СФРЈ*, јуни 1988. година. Оригини наведених материјала чувају се у Архиву Министарства вера.

¹⁴ Улогу А. Смајловића у овим процесима реис ул улема Х. Мујић дефинисао је на следећи начин: „Постоји више узрока зашто је дошло до такве ситуације, а главни је опортунизам руководиоца ИЗ из редова муслиманске нације и несхватање дугорочних планова којима су тежили Албанци у оквиру ИЗ. Велику штету нанела је и политика ранијег председника Старешинства ИЗ у СР БиХ А. Смајловића, који је стално попуштао Албанцима, надајући се да ће моћи да их искористи за своје планове”, *Информација о најновијим кретањима у Исламској заједници у СФРЈ*, настала на основу разговора са реис ул улемом 21. 3. 1988. године. Размотрена и усвојена на седници Комисије Србије 15. 6. 1988. године, страна 7. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

¹⁵ Процес разрачунавања албанског лобија са београдским муфтијом у директној је вези са усложњавањем југословенске кризе. После смени Мешихата ИЗ за Републику Србију од стране људи оданих Ј. Селимоском 20. 10. 1990. године, ново руководство ускратило је право муфтији да се кандидује за члана Врховног сабора и Старешинства, а оспорена је и његова кандидатура за врховног поглавара. Без оверене верификације о избору за члана Врховног сабора од стране новог руководства ИЗ у Србији, муфтија је дошао на конститутивну седницу највишег тела, коју је после жучне полемике напустио: „Тада је прочитано саопштење Централне изборне комисије из Приштине у коме се тражи од Врховног сабора да овом предложеном кандидату не верифицира мандат у Врховном сабору, због, како се поред осталог констатује, директног и индиректног деловања негативно и супротно службеним ставовима и позицијама ИЗ-е, с набројаним примјерима таквог

Укључивање Исламске заједнице у остваривање албанској националној пројекцији

Изненадна смрт реис ул улеме Н. Хаџиабдића 3. јула 1987. године и после тога покренута процедура за избор новог врховног поглавара, на драматичан начин показали су значај албанског фактора у врховним органима ИЗ и изборном телу задуженом да бира новог реиса. Сабори у Црној Гори и Македонији одржали су заседања и као своје кандидате за највишу функцију у ИЗ предложили Албанце Идриза Демировића и Јакуба Селимоског.¹⁶ Кандидатуру је истакао и трећи Албанац, тадашњи председник Старешинства ИЗ у Републици Србији Јетиш Бајрами, тражећи претходно подршку Републичке комисије.¹⁷ Албанци су уложили велике напоре да изаберу свога кандидата: „Избор је обављен уз пуно проблема, јер су посебан отпор пружили припадници албанске народности у органима ИЗ. Отворено су изнели захтев да је дошао ред да Албанац буде реис, а Јакуб Селимоски, председник Старешинства ИЗ у СР Македонији, је предлагао да сви председници старешинстава колективно поднесу оставку и на тај начин изразе незадовољство наметнутим избором врховног поглавара“.¹⁸ После чврстог става државних органа да се за новог реиса бира тузлански муфтија Х. Мујић, кандидати Албанци су се повукли и изборно тело (2/3 Албанци) је уз њихову подршку 31. октобра 1987. године изабрало новог врховног поглавара аklamацијом, а не гласањем. Тада су проценили да нема разлога да улазе у отворени сукоб са државом, али су озбиљно указали да ће наредне изборе, до којих ће доћи брзо због старости реиса, искористити и на највишу функцију у ИЗ изабрати Албанца.

дјеловања. Након тога, поново је реагирао Хамдија еф. Јусуфспахић са тврдњом да ништа није тачно изведеног саопштења Централне изборне комисије, што је изазвало још неке реплике саборника са подручја Косова и Метохије“, *Почетак који много обећава – Одржана конституирајућа сједница новог сазива Врховног сабора*, Препород, исламске информативне новине, издавач Старешинство ИЗ за БиХ, Хрватску и Словенију, Сарајево, број 2/489, 15. 1. 1991. година, страна 1-2. Председник Сабора ИЗ за Косово, Србију и Војводину донео је решење о разрешењу муфтије са дужности, *Разрјешен Мешихат Исламске заједнице у Приштини*, Гласник ВИС-а, 1990/5, страна 112-113.

¹⁶ Порекло Ј. Селимоског остало је до краја неразјашњено. Ф. Шета и Х. Јусуфспахић изнели су да је пореклом Торбеш, али да су му мајка и супруга Албанке. У кући се говорило албанским језиком, што је био поуздан знак да је прави Албанац.

¹⁷ Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и Јетиша Бајрамија, председника Старешинства Исламске заједнице у СР Србији 18. 9. 1987. године, страна 2. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

¹⁸ Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и досадашњег председника Старешинства Исламске заједнице у СР БиХ, Хрватској и Словенији Ферхата Шете, 31. марта 1989. године, страна 2. Оригинал се налази у Архиву Министарства вера.

Заоштравање југословенске кризе, међунационалне супротности и супротстављени ставови о будућности заједничке државе, јасно су показали суштину стратегије албанског фактора у Исламској заједници. Радећи плански, организовано и имајући у виду дугорочне циљеве, Албанци су најзад недвосмислено потврдили намеру да успоставе потпуну доминацију над верском заједницом као целином, о чему су отворено говорили реис ул улема Х. Мујић и председник Старешинства ИЗ за СР БиХ Ф. Шета: „Корак по корак и веома вешто, Албанци су овладали Исламском заједницом и више се ниједна одлука не може донети без њихове сагласности. С обзиром да руководиоци ИЗ – Албанци не показују велики интерес за организацију верског живота на терену, то сасвим јасно показује да је овладавање Исламском заједницом мотивисано политичким разлозима и да се на њу рачуна у неким евентуалним престојавањима на југословенском простору. Такав закључак је реалан ако се зна да су Албанци – руководиоци ИЗ, повезани са иностранством, што не искључује могућност да тамо добијају одређене програме за деловање“.¹⁹ Уколико тај циљ из било којих разлога не би био остварен, увек је постојала и резервна варијанта, да се јединствена ИЗ подели и Албанци створе самосталну верску заједницу.²⁰

Констатујући тежину ситуације у коју је доспела ИЗ годинама удовољавајући албанском фактору, нови реис и његови најближи сарадници председник Старешинства ИЗ у БиХ, Хрватској и Словенији Ферхат Шета и београдски муфтија Хамдија Јусуфспахић, настојали су да формулишу нову стратегију за деловање. Недовољно обавештеном врховном поглавару основне информације о тим проблемима пружио је београдски муфтија: „Посебно је указао реису на евидентне покушаје да албански фактор постепено овлада Ислам-

¹⁹ Информација о најновијим крешањима у Исламској заједници у СФРЈ, настала на основу разговора са реис ул улемом 21. 3. 1988. године, страна 8. Размотрена и усвојена на седници Комисије Србије 15. 6. 1988. године. Видети, такође, Информација о устоличењу новоизабраног реис ул улема Хусеина Мујића, размотрена и усвојена на седници Комисије Србије 25. 12. 1987. године и Информација о заседању новоизабраног сабора Исламске заједнице у СР Србији (23. 3. 1988. године). Оригини наведених докумената налазе се у Архиву Министарства вера.

²⁰ Реис ул улема Х. Мујић и Ф. Шета на следећи начин објаснили су евентуалну намеру да Албанци створе самосталну ИЗ: „Ситуацију компликују и јавно изнети захтеви од стране неких појединаца из редова албанске народности у руководству ИЗ, да су створени услови да се формирају две исламске заједнице у Југославији на бази националне припадности. О томе су вођене жучне расправе уз навођење свих аргумената за и против. После указивања да би Исламска заједница формирана за припаднике албанске народности у Југославији била кадровски, организационо и материјално у немогућности да испуњава своје функције, одустало се од таквих предлога. Заговорницима тих идеја такође је указано да судбина албанске Исламске заједнице не би била ружичаста јер би се налазила на осетљивом подручју, тј. између Албаније и Бугарске, које не гаје посебне симпатије према религијама, а нарочито исламу. Развој ситуације показује да ове идеје имају заговорнике и да увек треба бити спреман на њихово актуелизовање у погодној ситуацији“, Информација о најновијим крешањима у Исламској заједници у СФРЈ, настала на основу разговора са реис ул улемом 21. 3. 1988. године, страна 8-9. Размотрена и усвојена на седници Комисије Србије 15. 6. 1988. године.

ском заједницом у нашој земљи. Пажљивим посматрањем понашања функционера ИЗ из редова албанске народности у дужем временском периоду може се доћи до неких података, чије би реализовање имало веома штетне последице по међунационалне и међуконфесионалне односе у нашој земљи. Други правац активности усмерен је на остварење доминације у форумима ИЗ и њеним најзначајнијим установама. Организација старешинства на републичкој основи омогућила је брже реализовање тих циљева.²¹ Најзад се дошло до закључка да је постојећа организација ИЗ многа решења учинила апсурдним, јер је омогућила да верници – Албанци, који чине апсолутну већину у Србији и Македонији и релативну у Црној Гори, добију највећи број места у врховним органима. Верници – Албанци чинили су укупно 30%, а верници – Муслимани 70% исламске популације, а због погрешне организације, први су давали 70%, а други 30% делегата у централне органе. Босна и Херцеговина је имала 106 одбора, а остали делови државе 50, али је тих 50 давало 2/3 делегата у сва тела ИЗ.²² Захваљујући таквом саставу и пословничким одредбама врховни органи нису били у могућности да одлучују без сагласности Албанаца. Знајући да су Албанци преузели контролу над ИЗ ради остваривања политичких, а не верских циљева, реис ул улема је планирао да, одговарајућим изменама Устава, омогући да изборна база за врховна тела не буду републички сабори, већ одређен број одбора. Ојачали албански фактор није показивао спремност да се одрекне стечених позиција, тако да је и реис био скептичан у погледу остваривања својих планова, знајући да инсистирање на том захтеву може значити крај јединствене заједнице.²³

После иступа на конститутивној седници Сабора ИЗ за Србију марта 1988. године у Приштини, нови реис подстакао је Албанце да заједно са загребачком групом, међународном исламском фактору оданим имамима у БиХ и присталицама др А. Смајловића, приступе рушењу врховног поглавара, који се крајем 1989. године повукао у пензију.²⁴ Врховни сабор је за в.д. реис

²¹ Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и београдског муфтије Хамдије Јусуфспахића, 19. јануара и 10. фебруара 1988. године, страна 5-6. Оригинал се налази у Архиву Министарства вера.

²² Ове податке изнели су реис ул улема Х. Мујић, председник Старешинства у БиХ Ф. Шета и београдски муфтија Х. Јусуфспахић, приликом разговора с председником Комисије Србије Д. Драгојловићем 22. 3. 1988. године. Видети, *Информација Комисије Србије о најновијим крешањима у Исламској заједници у СФРЈ*, страна 7. Размотрена и усвојена на седници Комисије 15. 6. 1988. године. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

²³ Видети, *Информација Комисије Србије о најновијим крешањима у Исламској заједници у СФРЈ*. Размотрена и усвојена на седници од 15. 6. 1988. године. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

²⁴ Ставови реис ул улеме на заседању Сабора ИЗ за Републику Србију марта 1988. године шире су представљени у *Извештају о раду Врховног исламског старешинства у СФРЈ у периоду од 18. априла 1987. године до 8. априла 1988. године*, Гласник ВИС-а, 1988/3, страна 299-341 и *Информација о заседању новоизабраног Сабора Исламске*

ул улема поставио Јакуба Селимоског, под чијим руководством је 12. априла 1990. године донет нови Устав и извршени избори.²⁵ После спроведене процедуре и у складу са Уставом, између више кандидата, 9. марта 1991. године изабран је нови реис ул улема. Кандидат Албанаца Јакуб Селимоски добио је највише гласова и убедљиво победио три угледна противкандидата из редова муслиманског народа. Његов тријумф поједини Албанци поредили су са својевременим избором Пољака Војтине за поглавара Католичке цркве. Испуниле су се прогнозе Ф. Шете, изнете непосредно после напуштања дужности марта 1989. године: „Више пута је потврђено да Албанци преко својих људи увек знају шта се дешава у Старешинству и сваком одбору у Босни. Сада, када је дестабилизовано Старешинство у Босни, чему су и они значајно допринели, одлучно ће поставити захтев да нови реис буде Албанац. Сасвим је сигурно да ће се И. Демировић, Ј. Селимоски и Ј. Бајрами договорити кога да протежирају при избору. У могућност договора лично се уверио док је замењујући реиса председавао седницама Врховног исламског старешинства. После дискусије на српско-хрватском језику њих тројица измене неколико речи на албанском и затим увек гласају једногласно“.²⁶

Познат као добар организатор, Ј. Селимоски поставио је себи одане људе на све важније положаје у ИЗ. Остварио је одлучујући утицај на лист „Препород“, који убрзо постаје предводник антисрпске кампање. Ради промовисања утврђене политике, издвојена је једна страница на којој су албански теолози и интелектуалци на свом језику објављивали ставове о актуелним догађајима у јужној српској Покрајини.²⁷ Загребачки имами редовно одржавају верске обреде Албанцима погинулим у сукобима са снагама реда, а Одбор ИЗ у том граду, као и Старешинство за БиХ, покренули су велику кампању прикупљања помоћи за браћу на Косову, касније дистрибуирану преко независног синдиката.²⁸ Под утицајем Ј. Селимоског одређена је једна џамија у Сарајеву за окупљање Албанаца, а захваљујући традиционалној солидар-

заједнице у СР Србији, материјал Комисије Србије, април 1988. година. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

²⁵ Видети, *Извјештај о раду Врховног старешинства (Ријасеџа) Исламске заједнице у Југославији*, Гласник ВИС-а, 1990/5, страна 116-124.

²⁶ Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и досадашњег председника Старешинства Исламске заједнице у СР БиХ, Хрватској и Словенији Ферхата Шете, 31. марта 1989. године, страна 15. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

²⁷ Текстови на албанском језику објављивани су на петнаестој страни „Препорода“. Сваки број није садржао текст на албанском језику због недостатка занимљивих прилога. Ради илустрације наводимо, Sami Frashëri (1850-1904), Shkurtimisht mbi jetën e Samuit, Препород, број 22/485, 15. 11. 1990. година, страна 15.

²⁸ Видети, *Зајреб – Тевхид за поинуле муслимане на Косову*, Препород, број 4/468, 15. 2. 1990. године, страна 1 и *Апел вјерницима за помоћ браћи на Косову*, Препород, број 22, 15. 11. 1990. година, страна 1

ности припадници те етничке скупине почели су организовано да потискују муслиманске и српске занатлије са Баш чаршије.²⁹ Нови реис промовисао је и употребу албанског језика на заседањима Врховног сабора, чиме је дефинитивно потврђена превласт Албанаца у Исламској заједници.³⁰

Закључак

Током постојања Социјалистичке Југославије Исламска заједница представљала је јединствену и централизовану организацију чији је положај уређиван Уставом као основним актом. Централне органе са седиштем у Сарајеву представљали су Врховни сабор – највише законодавно и представничко тело, Врховно исламско старешинство – извршни и оперативни орган и реис ул улема као врховни поглавар. Републички сабори и старешинства, као органи на нижем организационом нивоу, били су формирани за БиХ, Хрватску и Словенију са седиштем у Сарајеву, Србију са центром у Приштини, Македонију и Црну Гору. Основ за функционисање републичких организација представљали су статuti, али неопходност њихове усаглашености са Уставом ИЗ и потврде од Врховног сабора, били су гаранција складног и правилног функционисања ИЗ на целом југословенском простору. Додатни интегративни фактор биле су уставне одредбе о представничком карактеру врховних органа и стриктне куранске забране о исказивању разлика између верника на основу расне и националне припадности.

Већину верника Исламске заједнице у Социјалистичкој Југославији чинили су Муслимани словенског порекла у БиХ, Србији и Црној Гори и Албанци насељени на Косову и Метохији, Западној Македонији и деловима Црне Горе. Преостале су представљали исламизирани Роми дисперзовани у централним и источним деловима државе, Горанци словенског порекла у области Гора, Торбеши у албанском окружењу Македоније и преостали етнички Турци у појединим енклавама Македоније и Космета. Односе између доминантних група верника дуго година карактерисала је солидарност и спремност да се пружа помоћ у организовању верског живота, унапређењу административног пословања, школовању кадрова, превођењу Курана и подстицању издавачке делатности. Захваљујући организационом искуству, квалитетној Гази Хусревбеговој медреси и касније основаном Исламском теолошком факулте-

²⁹ За окупљање сарајевских Албанаца одређена је Абдестхана џамија на Ковачима. Видети чланак, *Хуџба на албанском језику*, Препород, број 22/485, 15. 11. 1990, године, страна. 24.

³⁰ Употребу албанског језика на седницама највиших органа ИЗ потврдио је смењени председник Старешинства ИЗ за БиХ Ферхат Шета. Видети, *Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије ИВ-а Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и досадашњег председника Старешинства Исламске заједнице у СР БиХ, Хрватској и Словенији Ферхата Шете, 31. марта 1989. године*, страна 15. Оригинал се чува у Архиву Министарства вера.

ту, Сарајево се наметнуло као неоспорни духовни центар у коме се ангажовањем реалних и одмерених врховних поглавара креирала уравнотежена и мултиконфесионалном окружењу прихватљива политика.

Користећи спољнополитичку оријентацију тадашње државе одређене за Покрет несврстаних, ИЗ је постепено и плански успостављала интензивне везе са исламским заједницама из различитих земаља и међународним исламским организацијама задуженим за развој појединих области верског живота или координацију ширења те религије на глобалном нивоу. Најдаровитији свршеници медреса упућују се да студирају на најпознатије исламске универзитете широм света, а представници ИЗ из СФРЈ заузимају све важнија места у телима и форумима готово свих међународних исламских организација. Вративши се у земљу, дипломци исламских универзитета плански потискују стари кадар и постепено заузимају све најодговорније функције у структурама Исламске заједнице. Охрабрени честим посетама високих делегација из исламских земаља и подршком међународног исламског фактора, као и одсуством реакције надлежних државних органа, започели су и остварили потпуну промену дотадашње политике Исламске заједнице у СФРЈ.

Усложњавањем кризе заједничке државе и афирмацијом различитих концепата о њеној будућности, Исламска заједница са албанском доминацијом у централним органима и врховним поглаварем из својих редова убрзано се престројавала отворено подржавајући предлоге и идеје о њеној дезинтеграцији. Врховно старешинство доноси више саопштења о ситуацији на Косову и Метохији у којима се осуђује репресија српских власти над недужним албанским муслиманским становништвом, а Врховни сабор као репрезент муслимана доноси посебну „Резолуцију о Косову“ у којој не тражи заштиту верских, већ политичких, колективних, културних и социјалних права Албанаца и позива међународни исламски фактор да интервенише и заштити угрожене исламске вернике.³¹

Преузимајући на институционалан начин Исламску заједницу у СФРЈ албански фактор имао је јасне политичке намере и оне су најдиректније дошле до изражаја кроз текст посебно припремљеног Меморандума упућеног међународним исламским организацијама у коме се званично предлаже решавање југословенске кризе на следећи начин: „На другом мјесту одређујемо се за Југославију као савез суверених република. Та заједница треба да се заснива на демократским људским правима и слободама и економском просперитету. Постојеће границе међу републикама су непромјенљиве. Уколико политички фактори не прихвате тај концепт и дође до потпуне дезинтеграције Југославије, Исламска заједница ће подржати захтјев за сувереном и самосталном Републиком БиХ, аутономију Санџака и Западне Македоније, те легално одређујење албанског народа на Косову, које се може кретати од захтијева за враћањем

³¹ *Резолуција о Косову*, Гласник ВИС-а, 1991/1, страна 95.

аутономије предвиђене Уставом Југославије из 1974. године, па до формирања властите републике”.³² Каснија дезинтеграција Југославије по републичким границама, успостављање међународне администрације на Косову и Метохији, оружани конфликт у Македонији окончан Охридским споразумом и повремене напетости на подручју Санџака, уверљиво показују да се остварује визија прекрајања Југославије назначена још 1991. године у „Меморандуму“ донетом од највишег органа Исламске заједнице контролисаног од Албанаца.

Резиме

Др Драјан Новаковић

Министарство вера, Београд

ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРИВАЊА АЛБАНСКИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

Успостављање албанске доминације над Исламском заједницом у Социјалистичкој Југославији

Представљени су сложени процеси који су омогућили Албанцима да успоставе потпуну контролу над јединственом и централизованом Исламском заједницом у Социјалистичкој Југославији. Користећи опредељеност ИЗ да своју организацију усаглашава са уставним решењима државе и централне органе формира на основу равномерне заступљености свих саборских подручја подударних са административним границама тадашњих република, Албанци су остварили апсолутну већину у врховним телима. Успостављена доминација годинама није представљала проблем због кооперативности албанских представника неспремних да доводе у питање супремацију Муслимана, али је на драматичан начин дошла до изражаја почетком велике кризе заједничке државе. Напуштајући почетну неутралност Исламска заједница се отворено сврстала на једну страну тражећи у првој фази дезинтеграцију заједничке државе, а у другој разбијање територијалног интегритета Србије и формирање независног Косова. Наведене активности јасно су показале да је албански фактор плански овладао Исламском заједницом као целином и да је искористио повољне историјске околности да је активно укључи у функ-

³² Меморандум о муслиманској заједници у Југославији, њеном положају и погледима на разрешење политичке кризе, Гласник ВИС-а, 1991/5, страна 606. .

цију спровођења замишљених националних циљева, које треба реализовати кроз коначни статус Косова и Метохије.

Кључне речи: Исламска заједница, Албанци, ислам, Косово и Метохија, доминација, злоупотреба.

Summary

Dragan Novaković, Ph. D.
Scientist Assistant Collaborator
Ministry of Religious Affairs Republic of Serbia

THE ROLE OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN PURSUING THE ALBANIAN NATIONAL INTEREST

The Albanian domination over the Islamic Community in the Socialist Yugoslavia

Complex processes which enabled Albanians to gain full control over a unified and centralized Islamic Community in the Socialist Yugoslavia are presented in this work. Islamic Community's decision to align its organization with the state's organization model provided by the Constitution and to establish its central bodies on the basis of equal representation of all council territories which coincided with the administrative boundaries of the republics of that time enabled the Albanians to obtain absolute majority in the bodies at the highest level. For years the established domination presented no problem because the Albanian representatives were cooperative and unwilling to challenge the supremacy of the Muslims, but when the disintegration crisis of the state began to unravel, it resurfaced with a dramatic twist. Abandoning its initial neutrality, the Islamic Community in the first phase openly supported one side demanding disintegration of the state and in the second phase, breaking up of Serbia's territorial integrity and creation of an independent Kosovo. These activities clearly indicate that the Albanian factor had acted premeditatedly when taking control of the Islamic Community as a whole and that it had taken advantage of favourable historical circumstances using the Islamic Community as a lever to pursue the projected national interests that were to be materialized through the final status of Kosovo and Metohija.

Key words: Islamic Community, Albanians, Islam, Kosovo and Metohija, domination, abuse.